

«Aquest document no és la versió actual de la *Proposta sobre el sistema de transcripció i transliteració dels noms russos al català*.

Ha estat substituït pel [document aprovat per la Secció Filològica el 13 de novembre de 2015](#), consultable a [la pàgina de Llengua de l'IEC](#).»

II

PROPOSTA SOBRE EL SISTEMA DE TRANSCRIPCIÓ I TRANSLITERACIÓ DELS NOMS RUSSOS AL CATALÀ

(Acord del 14 d'octubre de 1994)

La Secció Filològica, en la reunió tinguda el 14 d'octubre de 1994, aprovà la «Proposta sobre el sistema de transcripció i transliteració dels noms russos al català». Cal fer constar la preciosa col·laboració d'Elena Vidal, professora de llengua russa a la Universitat de Barcelona, a l'elaboració d'aquesta proposta. La Secció Filològica li manifesta tot el seu agraïment.

PROPOSTA SOBRE EL SISTEMA DE TRANSCRIPCIÓ I TRANSLITERACIÓ DELS NOMS RUSSOS AL CATALÀ

ÍNDEX

Introducció

- I. La transcripció al català
- II. Normes de pronunciació
- III. La transliteració internacional
- IV. Algunes correspondències
- V. L'aplicació de les normes en diferents àmbits
- VI. Bibliografia

INTRODUCCIÓ

En comparació amb altres països, les referències a la cultura russa a casa nostra són un fenomen relativament recent, tant pel que fa a traduccions com pel que fa a notícies o a citacions bibliogràfiques.

Durant molts anys, el trasllat dels noms russos al català s'ha anat fent, o bé d'una manera intuïtiva, o bé simplement copiant la grafia de la llengua a través de la qual arribava el text, generalment francès o alemany, passats o no pel castellà. Això provocava la coexistència de criteris diversos dins d'una mateixa obra, per no dir una manca de criteris.

És significatiu, però, el fet que, en uns moments en què en qüestió de transcripcions regnava el desori, destaquessin per la coherència de les solucions les obres traduïdes per Andreu Nin i Carles Riba. Nin coneixia el rus. Riba, que nosaltres sapiguem, no; per tant, devia assessorar-se bé o sabia escollir la traducció intermediària sobre la qual es basava. És a dir, que una actitud rigorosa és possible sempre i afecta tots els detalls, fins i tot els menys vistosos com aquest que ens ocupa.

A partir dels anys seixanta es va anar donant més importància a les transcripcions en general i a la del rus en concret. Les traduccions s'han anat fent, des d'aleshores, cada cop més sovint directament del rus per persones que coneixen bé aquesta llengua.

Alhora, han continuat reeditant-se traduccions antigues sense una revisió adequada, que deixaven intacte el desgavell de les transcripcions.

Als mitjans de comunicació, l'origen divers de les notícies continua provocant multiplicitat de grafies per a una mateixa forma, tot i que s'han fet alguns intents per a regularitzar la qüestió, com ara a Catalunya Ràdio o per part d'alguns correctors de televisió, com Enric Muntaner o Jem Cabanes.

Als anys setanta la *Gran enciclopèdia catalana* (GEC) va fer un gran esforç de professionalitat en tots els aspectes. La qüestió de la transcripció del rus va ser discutida per un grup de traductors sota la coordinació de Sebastià Janeras, per part de la *Gran enciclopèdia*. Passats els anys, s'han fet palesos els pros i els contres de les decisions preses aleshores. El sistema emprat per la *Gran enciclopèdia* no s'ha generalitzat, i en la transcripció al català, en la pràctica, continua imperant la diversitat de criteris.

Per tot això, ens ha semblat convenient tornar a reflexionar sobre el tema per tal d'intentar, un cop més, d'unificar posicions.

La proposta de transcripció del rus al català que presentem a continuació està basada en la recollida per la GEC a l'article *ciril·lic*, amb comentaris i aclariments sobre els punts problemàtics.

El text actual ha estat estudiat en diverses reunions pels membres de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans Jordi Carbonell, Lluís B. Polanco i Jordi Sarsanedas, conjuntament amb la Dra. Elena Vidal, professora de llengua russa a la Universitat de Barcelona, que n'havia elaborat la versió originària. Per resoldre la qüestió de l'aplicació de les normes als diversos àmbits s'han tingut en compte els nombrosos arguments que es van esgrimir en una reunió especial portada a terme per diversos bibliotecaris —Maria Rosa Escayola i Mercè Ramon, de la Biblioteca de Catalunya; Jesús Gascon, Muntxa Busquets i Lleontina Díaz, de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB); Anna Rovira, de la Universitat de Barcelona (UB)—, professores de rus —Agata Orzeszek i Natàlia Paños, de la UAB; Elena Vidal, de la UB— i un representant de l'editorial Enciclopèdia Catalana —Sebastià Janeras. Aspectes concrets relacionats amb els mitjans de comunicació radiofònics han estat consultats amb Manel Pla, de Catalunya Ràdio. També s'han pres en consideració converses tingudes en vida d'Enric Muntaner.

Per acabar, abans d'entrar en la presentació de la proposta concreta, convé fer un aclariment sobre el terme *transcripció*, tal com l'usem aquí.

Seguirem allò que sembla la tradició generalitzada en les fonts occidentals (no en les fonts russes), que consisteix a denominar:

1) *Transliteració* l'adaptació entre alfabet, lletra per lletra, que emprava signes gràfics particulars i s'utilitza en treballs dirigits a un públic especialitzat.

2) *Transcripció* l'adaptació pràctica d'un alfabet al d'una llengua particular.

La finalitat pràctica fa que en ocasions s'hagin de barrejar criteris de transcripció (transmissió de sons) i de transliteració (trasllat de lletres).

L'objectiu d'una transcripció pràctica —o «transcripció empírica nacional», segons el terme de P. Garde— consisteix a traslladar un alfabet a un altre per tal de permetre la lectura d'uns noms originàriament escrits en un altre alfabet, sense trencar d'una manera significativa els hàbits dels lectors. Es parteix, doncs, de la llengua escrita. Tot i així, es tenen en compte qüestions essencials de pronunciació, per tal de no tergiversar en l'essencial la pronúncia original. Però *no* es pretén una transcripció fonètica fidel en els detalls.

La transcripció pràctica no és un sistema per a ensenyar a pronunciar correctament una llengua estrangera. És una *convenció* per tal de permetre la *lectura* d'uns noms estrangers.

Aquest enfocament explica les solucions que donen prioritat a la fidelitat a l'escriptura, com ara *Dostoievski* i no **Dastaiefski*, *Turguénev* i no **Turgúenyif*, *solntse* i no **sontse*, etc.

L'objectiu pràctic explica la simplificació d'algunes grafies (casos especials *b* i *c*).

Una qüestió a part són la *transcripció fonològica* i la *transcripció fonètica estricta*. La primera consisteix a traslladar els *fonemes* d'una llengua, sense tenir-ne en compte la realització. La segona trasllada els *sons*, procurant de reflectir al màxim la seva pronunciació autèntica en cada context real. Totes dues s'empren en la investigació, i aquí no hi farem referència.

I. LA TRANSCRIPCIÓ AL CATALÀ

Com hem dit abans, recollim la proposta que figura en l'article *civil·lic* de la GEC, amb alguna petita rectificació i les ampliacions necessàries per a concretar-ne l'aplicació pràctica.

Els criteris bàsics que s'han seguit han estat:

- 1) Simplificar la lectura per part del públic no especialitzat.
- 2) Simplificar la feina dels impressors.
- 3) Reduir, en la mesura del possible, les variants.

Núm.	Signe rus		Signe català	Observacions
	Majúscula	Minúscula	Minúscula	
1	А	а	a	
2	Б	б	b	
3	В	в	v	
4	Г	г	g, gu	
5	Д	д	d	
6	Е	е	e	Després de consonant
			ie	En posició inicial, després de vocal i dels signes 28 i 30
7	Ё	ё	o	Després dels signes russos 8, 25, 26 i 27, és a dir, després dels signes <i>j</i> , <i>tx</i> , <i>/i/x</i> i <i>sx</i>
			io	En la resta de posicions, és a dir, després de consonant, excepte les quatre anteriors, a començament de paraula, entre vocals i després dels signes 28 i 30
8	Ж	ж	j	
9	З	з	z	
10	И	и	i	
11	Й	й	i	
12	К	к	k	
13	Л	л	l	
14	М	м	m	
15	Н	н	n	
16	О	о	o	
17	П	п	p	
18	Р	р	r	
19	С	с	s, ss	
20	Т	т	t	
21	У	у	u	
22	Ф	ф	f	
23	Х	х	kh	
24	Ц	ц	ts	
25	Ч	ч	tx	
26	Ш	ш	x, ix	
27	Щ	щ	sx	
28	Ъ	ъ	—	
29	Ы	ы	i	
30	Ь	ь	—	
31	Э	э	e	
32	Ю	ю	iu	
33	Я	я	ia	

Exemples i comentari (les lletres afectades en cada exemple estan subratllades)

1) а → *a*

<u>А</u> брамов	<u>A</u> bràmov
<u>А</u> рхангельск	<u>A</u> rkhànguelsk
Ба <u>б</u> ель	Bà <u>b</u> el
Ба <u>р</u> анов	Barà <u>r</u> nov
Ва <u>л</u> дай	Vald <u>a</u> i

2) б → *b*

<u>Б</u> рамов	<u>B</u> ràmov
<u>Б</u> ранов	Barà <u>n</u> ov
<u>Б</u> откин	Bot <u>k</u> in
<u>Б</u> елый	<u>B</u> eli
<u>Б</u> а <u>б</u> ель	<u>B</u> à <u>b</u> el

3) в → *v*

<u>В</u> рамов	<u>V</u> ràmov
<u>В</u> андреев	Andréi <u>v</u> e
<u>В</u> алдай	<u>V</u> aldai
<u>В</u> аранов	Barà <u>n</u> ov
<u>В</u> авилов	<u>V</u> avílov
<u>В</u> иктор	<u>V</u> íktor
Достоев <u>с</u> кий	Dostoie <u>v</u> ski

4) г → *g*

<u>Г</u> орький	<u>G</u> orki
<u>Г</u> оголь	<u>G</u> ógol
<u>Д</u> ягилев	Diàg <u>u</u> ilev
Вереша <u>г</u> ин	Veresxag <u>u</u> in
Кура <u>г</u> ина	Kurà <u>g</u> ina
Тур <u>г</u> енев	Turg <u>u</u> énev

5) д → *d*

<u>Д</u> удин <u>ц</u> ев	<u>D</u> udíntsev
<u>Д</u> остоевский	<u>D</u> ostoievski
<u>Д</u> ягилев	<u>D</u> iàguilev
<u>Д</u> митрий	<u>D</u> mitri
<u>Д</u> арья	<u>D</u> ària.

6) е → *ie / e*

Emprem *e* després de consonant i *ie* en inicial de paraula, després de vocal i després dels signes 28 i 30:

<u>А</u> лек <u>с</u> ей	<u>A</u> lèksei
<u>Б</u> абель	<u>B</u> àbel
<u>Б</u> ельй	<u>B</u> eli
<u>В</u> еселовский	<u>V</u> esselovski
<u>Ч</u> ехов	<u>T</u> xékhov
<u>Д</u> ягилев	<u>D</u> iàguilev
<u>Т</u> ургенев	<u>T</u> urguénev
<u>А</u> ндреев	<u>A</u> ndréiev
<u>Е</u> сенин	<u>I</u> essenin
<u>Е</u> втушенко	<u>I</u> evtuixenko
<u>Е</u> рофеев	<u>I</u> eroféiev
<u>П</u> ьенух	<u>P</u> ietsukh
<u>В</u> асильев	<u>V</u> assíliev

En realitat, per a ser conseqüent amb la transcripció de les altres tres lletres dites «ioditzades» —я, ё, ю: *ia, io, iu*— s'hauria d'escriure *ie* també després de consonant. És estesa, però, en les transcripcions a les diverses llengües, la convenció de transcriure *e* després de consonant per *e*, per dues raons:

1a) E després de consonant palatalitza sempre aquesta; l'efecte de palatalització és el que transcrivim amb una *i* en les altres lletres «ioditzades»: aquí, doncs, es dóna per pressuposat; el so [e] després de consonant sense palatalització d'aquesta —gràficament, э— no es dóna pràcticament en mots russos, tot i que sí que es dóna en fonètica sintàctica, en alguns mots d'origen estranger i en sigles. La possibilitat de «consonant + e» és, doncs, poc freqüent en conjunt (pràcticament nul·la en els noms propis i en la toponímia).

2a) La lletra e és molt abundant i l'ús de *ie* faria un efecte poc desitjable en un text en català.

7) $\ddot{e} \rightarrow io/o$

7.a) Emprem *o* després de les consonants ж, ч, ш, щ: *j, tx, [i]x, sx*:

жёлтый	jolti ('groc')
шёлк	xolk ('seda')
Горбачёв	Gorbatxov
Хрущёв	Khrusxov

Després del grup de consonants esmentades, les grafies \ddot{e} i *o* en rus són una pura convenció, i en la transcripció no cal diferenciar-les; al contrari, si es fes, el resultat seria incorrecte.

Emprem *io* en la resta de posicions:

Алёша	Alioixa
Ерёмин	Ierioimin
Матрёна	Matriona
Пётр	Piotr
Потёмкин	Potiomkin
водоём	vodoiom ('cisterna', 'pantà')

7.b) La lletra \ddot{e} constitueix, a més, un dels casos polèmics, perquè en els usos tipogràfics russos alterna amb la lletra *e* i en les transcripcions i transliteracions a altres llengües sovint s'interpreta com una *e*.

En les traduccions al català alterna la transcripció amb *e* amb la transcripció amb *io*, fins i tot barrejades en un mateix text. En el cas dels traductors que s'han pres aquesta qüestió més seriosament, veiem també solucions diverses (però coherents dins d'un mateix text): Andreu Nin opta per *e*, Carles Riba opta per *io* a *L'inspector general*, August Vidal opta per *io*.

De fet, la grafia \ddot{e} no sol usar-se en les publicacions impreses i es limita a les publicacions d'objectiu didàctic i als diccionaris. Per a un russoparlant això no implica cap problema, atès que no dubtarà mai entre la interpretació com a *e* o com a *o* de la lletra \ddot{e} , però a l'hora de traslladar-la a una altra llengua cal indicar la diferència.

El pas del fonema /e/ a /o/ després de consonant palatalitzada i abans de consonant no palatalitzada, exclusivament en posició tònica, és un fenomen

relativament recent: es produeix cap al segle xv i no es consolida definitivament fins al xviii, segle en què comença a buscar-se una representació gràfica que en reflecteixi el canvi. A partir d'aleshores, *ë* representa el fonema /o/ després de consonant molla. Gràficament, després de les consonants prepalatals es pot trobar amb valor de /o/ tant *ë* com *o*: *чопорный* (*txoporni*, 'de comportament afectat, rígid'), *причёска* (*pritxoska*, 'un pentinat'). El fet que l'alfabet rus tingui dues possibilitats ortogràfiques —*e* i *ë*— (més ben dit, tres: *e*, *ë*, *o*) per a representar el fonema /o/, no vol dir que s'hagin de traslladar traint el fonema que representen. Som, doncs, contraris a les grafies del tipus

Gorbatçev
Khrusçev
Alçixa
Ieremç
Matrçena
Petr
Potçemkin

Per tant, donem preferència a les grafies:

Gorbatçov
Khrusçov
Aliçixa
Ierçomin
Matrçiona
Pçotr
Potçiomkin

8) *ж* → *j*

Ба <u>ж</u> ов	Va <u>j</u> ov
Е <u>ж</u> ов	Ie <u>j</u> ov
Ж <u>у</u> ковский	Ju <u>k</u> ovski
Ки <u>ж</u> и	Ki <u>j</u> í
Наде <u>ж</u> да	Nade <u>j</u> da
О <u>ж</u> егов	O <u>j</u> egov
Чи <u>ж</u> евский	Txi <u>j</u> evski

El fet de traslladar ж sempre per *j*, independentment de les normes d'ortografia catalanes, és opinable. Tant Nin com Riba, i més tard Vidal, tres traductors que podem prendre com a referència pel seu rigor, opten per *g* davant de *i* i de *e*.

Tanmateix, proposem conservar un sol signe per a la transmissió del signe rus per a no augmentar encara més les variants, però reconeixem que es tracta d'un punt discutible i que en les paraules ja definitivament adoptades pel català, com *mugic*, és preferible l'adaptació total.

9) з → z

Замятин	Zamiatin
Зернов	Zernov
Зиновьев	Zinóviev
Зошенко	Zóixenko
Зыкина	Zíkina
Азов	Azov
Елизавета	Ielizaveta
Карамазов	Karamàzov
Казань	Kazan
Лебезятников	Lebeziàtnikov

Per un raonament paral·lel al del cas anterior (*j/g*), suggerim l'ús d'un sol signe, *z*, per al signe rus з.

10) и → i

Митя	Mítia
Сирин	Sírin
Витебск	Vítebsk
Замятин	Zamiatin
Никон	Níkon
Трифонов	Trífonov

11) й → i

Айтматов	Aйтmàtov
----------	----------

Алтай	Altai
Большой	Bolxoi
Валдай	Valdai
Гайдар	Gajdar
Войнович	Vojnóvitx
Толстой	Tolstoi

12) к → *k*

Казань	Kazan
Карамазов	Karamàzov
Китеж	Kítej
Козлов	Kozlov
Курочкин	Kúrotxkin
Никита	Níkita
Николай	Nikolai

Adoptem *k* per tradició. L'escriptura *c/qu*, perfectament possible, trencaria certs hàbits adquirits. A més, plantejaria problemes a l'hora de traslladar el grup кс (vegeu l'apartat «Casos especials», lletra *b*).

Un altre inconvenient per a l'ús de la *c* pot ser el fet que aquest signe representa *ts* en les llengües eslaves d'alfabet llatí i en les transliteracions internacionals més usades.

13) л → *l*

Алтай	Altai
Валдай	Valdai
Лена	Lena
Ленин	Lenin
Елизавета	Ielizaveta
Маленков	Maļenkov

14) м → *m*

Абрамов	Abràmov
Дмитрий	Dmitri
Митя	Mítia

<u>М</u> атрёна	<u>M</u> atriona
<u>М</u> аленков	<u>M</u> alenkov
<u>М</u> амин	<u>M</u> amin

15) н → *n*

<u>Н</u> адя	<u>N</u> àdia
<u>Н</u> икита	<u>N</u> ikita
<u>Н</u> икон	<u>N</u> íkon
<u>М</u> ален <u>н</u> ков	<u>M</u> alen <u>n</u> kov

16) о → *o*

<u>О</u> куджава	<u>O</u> kudjava
<u>О</u> рёл	<u>O</u> riol
<u>В</u> оронеж	<u>V</u> orónej
<u>В</u> орошилов	<u>V</u> oroixílov
<u>Н</u> ов <u>о</u> род	<u>N</u> óvgorod

17) п → *p*

<u>П</u> удовкин	<u>P</u> udovkin
<u>П</u> ётр	<u>P</u> iotr
<u>П</u> ятигорск	<u>P</u> iatigorsk
<u>П</u> етрозаводск	<u>P</u> etrozavodsk
<u>П</u> ота <u>п</u> ова	<u>P</u> otàpova

18) р → *r*

<u>Е</u> рёмин	<u>I</u> erimin
<u>К</u> арамазов	<u>K</u> aramàzov
<u>П</u> ётр	<u>P</u> iotr
<u>П</u> етров	<u>P</u> etrov
<u>Р</u> юрик	<u>R</u> íurik
<u>Р</u> озанов	<u>R</u> ózanov

19) с → s/ss

Алексей	Aleksei
Достоевский	Dostoievski
Саранск	Saransk
Сирин	Sirin
Толстой	Tolstoi
Василий	Vassili
Василиса	Vassilissa
Веселовский	Vesselovski
Раиса	Raissa

20) т → t

Митя	Mítja
Матрёна	Matriona
Толстой	Tolstoi
Достоевский	Dostoievski

21) у → u

Жуков	Júkov
Паустовский	Paustovski
Уваров	Uvârov
Чуковский	Txukovski
Шухрай	Xukhrai

22) ф → f

Федин	Fedin
Фурманов	Fúrmanov
Панфилов	Panfílov

23) х → kb

Захар	Zakhar
-------	--------

Ч <u>ех</u> ов	T <u>x</u> ékhov
Бах <u>т</u> ин	Bak <u>h</u> tín
Шо <u>л</u> охов	Xólo <u>k</u> hov
Х <u>л</u> ебников	Khlé <u>b</u> nikov

24) ц → *ts*

Ц <u>а</u> рь	T <u>s</u> ar
Ц <u>е</u> ткин	T <u>s</u> etkin
Ку <u>н</u> ицин	Kun <u>i</u> tsin
Ц <u>а</u> рицин	T <u>s</u> ar <u>i</u> tsin
П <u>ь</u> е <u>ц</u> ух	P <u>i</u> e <u>t</u> sukh
Т <u>р</u> оицин	T <u>r</u> oi <u>t</u> sin

25) ч → *tx*

Кач <u>а</u> лов	Kat <u>x</u> àlov
П <u>е</u> чорин	Pe <u>t</u> xorin
Ч <u>а</u> йковский	T <u>x</u> aikovski
Ч <u>е</u> хов	T <u>x</u> ékhov
Ч <u>у</u> ковский	T <u>x</u> ukovski

26) ш → *x* ('xeix') / *ix*

Шо <u>л</u> охов	Xólo <u>k</u> hov
Ш <u>и</u> шкин	X <u>i</u> xkin
Ш <u>у</u> кшин	X <u>u</u> k <u>x</u> ín
Ш <u>у</u> валов	X <u>u</u> vàlov
Петра <u>ш</u> евский	Petr <u>a</u> ixevski
Саш <u>а</u>	Sa <u>i</u> xà
Ал <u>ё</u> ш <u>а</u>	Alio <u>i</u> xà
Маш <u>а</u>	Ma <u>i</u> xà

27) щ → *sx*

Мещ <u>а</u> нский	Mes <u>s</u> xanski
--------------------	---------------------

Радишев	Radí <u>s</u> hev
Шишачёв	<u>S</u> xipatxov
Шукин	<u>S</u> xukin
Хрущёв	Khrus <u>x</u> ov

A la proposta de la GEC es dóna com a variant possible la forma [i]xtx:

Khruixtxov
Xtxipatxov
Xtxukin

Creiem que és preferible la forma més simple sx,

Khrusxov
Sxipatxov
Sxukin

que trenca menys els hàbits gràfics del català (vegeu, també, les «Normes de pronunciació»).

28) ь → —

29) ы → *i*

БЫКОВ	Bǰkov
РЫЖКОВ	Rǰkov
КОСЫГИН	Kossiguin

El trasllat de ы és un altre dels punts polèmics. En contra de ы → *i*, es podria argumentar:

1r) Que la mateixa lletra *i* serveix per a transcriure tres lletres russes: и, й, ы, i que això no és desitjable.

2n) Que la lletra *y* s'usa per a transcriure ы en totes les llengües eslaves d'alfabet llatí i en els sistemes de transliteració i transcripció internacionals habituals, entre ells els de la International Organization for Standardization (ISO) i l'Institut de Ciències Lingüístiques de Rússia (ICL), proposats per la GEC.

En contra de ы → *y*, es diu que un lector català no té manera de desxifrar

síl·labes com *ty*, *ry*, etc., però aquest argument podria ser vàlid també per a les altres llengües europees, que, malgrat tot, empren la *y*. Aquest tipus de dificultats, a més, són inevitables en la transcripció de sons d'una llengua de partida inexistents en la llengua d'arribada.

Si hem optat per la *i* ha estat per un criteri pràctic, en un intent d'evitar l'acumulació de situacions estranyes, ja prou abundants, a l'hora de desxifrar la lectura d'un nom estranger.

30) *ь* → —

31) *э* → *e*

Экономический институт	Ekonomítxeski Institut (‘Institut d’Economia’)
экология	ekológuia (‘ecologia’)
поэт	poet (‘poeta’)

32) *ю* → *iu*

Вя <u>т</u> ютнев	Viat <u>i</u> útnev
Р <u>ю</u> рик	Ri <u>i</u> úrik
Т <u>ю</u> тчев	T <u>i</u> útchev
Ми <u>т</u> юхин	Mit <u>i</u> úkhin
Ю <u>р</u> ий	I <u>u</u> ri
Ю <u>р</u> ьев	I <u>u</u> riev

33) *я* → *ia*

Бо <u>я</u> n	Bo <u>i</u> an
Красно <u>я</u> рск	Krasnoi <u>a</u> rsk
Я <u>р</u> цев	I <u>a</u> rtsev
Я <u>с</u> ная По <u>л</u> яна	I <u>a</u> sna <u>i</u> a Pol <u>i</u> ana
Тат <u>ь</u> яна	Tat <u>i</u> ana
В <u>я</u> чеслав	V <u>i</u> atxeslav
П <u>я</u> тигорск	P <u>i</u> atigorsk

Пятницкий
Рябушкин

Piàtnitski
Riàbuixkin

CASOS ESPECIALS

a) Grups de consonants

1. En rus són freqüents els grups de consonants. No en tots els casos es pronuncia el grup sencer, a vegades se'n perd un so. Quan això s'esdevé, proposem de traslladar totes les lletres, independentment de la pronunciació.

Exemples:

здравствуйте
солнце
счастливый

zdràvstvuite ('hola!')
solntse ('sol' —astre—)
stxastlivi ('feliç')

La raó d'aquesta opció ja ha estat donada més amunt: partim de la llengua escrita i reproduïm la pronúncia només en l'essencial, no en tots els seus trets reals. Si escrivíssim *zdràstvuite, *sontse, *sxastlivi, per ser coherents també hauríem de reflectir el canvi qualitatiu de les vocals àtones i escriure *zdràstvuiti, *sxislivi.

2. Així mateix, som partidaris de transliterar el grup кс, en lloc de transcriure'l per x. Això no coincideix amb la solució adoptada pels tres traductors que tenim com a punts de referència, Nin, Riba i Vidal. Però l'adaptació de кс a x pot produir la pronunciació sonora —entre vocals—, que no seria correcta.

Exemples:

Aleksandr i no Alexandr
Akselrod i no Axelrod
Maksim i no Maxim

b) Combinacions -й / -ий

Es simplifiquen en -i:

Belj
 Dostoievski
 Txaikovski
 Gorkj

i no

Belj
 Dostoievskij
 Txaikovskij
 Gorkij

c) Combinacions -ия, -ие, -иё, ию

Es simplifiquen:

Maria
 priut ('refugi')
 rússkie ('russos')

i no

Mariia
 priiut
 rússkiiie

d) *Cognoms russos d'origen estranger*

Hem d'escriure *Erenburg*, transliterant, o *Ehremburg*? *Eizenxtein* o *Eisenstein*? *Kiui* o *Queullí*?

Sembla raonable deixar la forma occidental en els cognoms fàcilment reconoscibles:

Eichenbaum
 Eisenstein
 Herzen

i transliterar els ben russificats:

Kiúí
Gue

En el cas dels noms i topònims que ja tenen una forta tradició en la llengua d'arribada, és convenient de conservar-la:

Dniéper

En el cas dels russos residents a l'estranger, la forma pot venir determinada per la manera com signava el mateix interessat:

Stravinsky

e) *Els noms de pila*

No és convenient de traduir-los. Atès que no tots els noms russos tenen equivalent en català, es donaria lloc a una barreja de criteris. És millor, doncs, adoptar sempre la mateixa mesura i transcriure'ls:

Акулина	Akulina
Алексей	Aleksei
Антон	Anton
Артём	Artiom
Елизар	Ielizar
Зоя	Zoia
Иван	Ivan
Кий	Ki
Ксения	Ksénia
Лада	Lada
Мария	Maria
Надежда	Nadejda
Сергей	Serguei
Софья	Sófia
Фёкла	Fiokla

NORMES D'ACCENTUACIÓ

1. Se segueixen les normes d'accentuació habituals en català. El problema es planteja pel fet que el rus no indica l'accent gràficament. Tampoc no

l'indiquen les transliteracions internacionals ni, sovint, les transcripcions pràctiques a altres llengües. En cada cas, doncs, s'haurà de tenir la seguretat de l'accent original fent les comprovacions necessàries.

2. En el cas que l'accent recaigui sobre les vocals *e* i *o*, es planteja l'elecció entre l'accent obert i l'accent agut. Hi ha certa tendència a considerar que el català adapta els mots estrangers pronunciant obertes aquestes vocals quan són o es converteixen en tòniques. Així ho recull Badia i Margarit a «Fonétique et phonologie catalanes» (1973), amb una afirmació generalitzadora: «on prononce les noms étrangers avec la voyelle ouverte» (*Sons i fonemes de la llengua catalana*, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1988, p. 42).

Unes enquestes dutes a terme en aquesta Universitat¹ han demostrat que, en pronunciar els noms russos:

1) Alguns s'adapten com a plans, especialment els acabats en vocal; els acabats en consonant tendeixen a pronunciar-se aguts, especialment els acabats en *-ov*, *-ev*, amb més fluctuació en els acabats en *-in* i en *-oi*;

2) Si bé la tendència sembla, efectivament, pronunciar la vocal tònica com a oberta, això no és absolutament regular; sembla haver-hi més fluctuació entre obertes i tancades en els noms menys coneguts, però també es produeix en els noms coneguts;

3) L'adaptació d'altres aspectes (com les vocals àtones o els grups de sons poc freqüents en català) presenta variants, com ara la no-relaxació de les àtones o les diferents maneres d'adaptar els grups consonàntics.

D'una altra banda, la percepció d'aquestes vocals russes en posició tònica és fonamentalment *tancada* en la gran majoria dels casos, com també es demostra en una altra part del treball esmentat. Una anàlisi comparativa de les vocals /e/ i /o/ russes i catalanes mostra que, efectivament, les russes equivalen a les tancades del català, amb alguna excepció per a la /e/ en determinats contextos.²

De tot això deduïm que és millor no orientar-se cap a l'adaptació, les fronteres de la qual són poc precises, sinó prendre com a punt de referència la llengua de partida, de la qual podem deduir una norma regular, si bé convencional.

D'acord amb això, els accents de les lletres *e* i *o* s'haurien d'escriure aguts.

1. Els resultats del treball, realitzat per Valeria Salcioli i Elena Vidal, estan recollits a *Estudios de Fonética Experimental*, núm. 8, PPU, Barcelona (en premsa).

2. Vegeu la publicació citada.

II. NORMES DE PRONUNCIACIÓ

Això que segueix no és una descripció estricta de la pronunciació russa. Donem tan sols unes indicacions senzilles per tal d'orientar els lectors i els treballadors dels mitjans de comunicació.

CONSONANTS

1. Les consonants *sonores* representades per les lletres *b, v, g/gu, j* i *z* s'ensordeixen a final de paraula i davant d'una altra consonant sorda en les seves parelles corresponents, és a dir, en *p, f, k, [i]x, s*. Per exemple:

Dostoievski	«Dostoiefski»
Rijkov	«Rixkof»
Turguénev	«Turguénef»
Bogoraz	«Bogoràs»

2. El so representat per la combinació *kh* es pronuncia com la *j* castellana.

3. El so de la *л* s'assembla molt a la *l* catalana normativa (velaritzada).

4. La combinació *sx* es pronuncia com el so llarg que en català resulta del contacte entre *s* i *x* en fonètica sintàctica:

les xacres
 les xates
 les xativines
 beus xarop

VOCALS

Vocals tòniques

L'únic problema el plantegen la *o* i la *e*, com hem vist en parlar de les normes d'accentuació. Com es dedueix del que hem dit abans, recomanem la pronunciació tancada d'aquestes dues vocals en posició tònica.

Vocals àtones

Les vocals àtones russes experimenten una relaxació semblant a la que s'esdevé en les vocals àtones del català oriental. Els valors resultants, però, són diferents, i la seva reproducció per persones desconexedores de la llengua pot ser problemàtica.

Simplificant una mica, podem dir que les reduccions són les següents:

1) /a/ i /o/ després de consonant no palatalitzada (o *dura*) es confonen en una [a] o en el so neutre [ə], segons el grau de reducció.

2) /a/ i /e/ després de consonant palatalitzada (o *molla*) es confonen en una [i], més o menys clara segons el grau de reducció.

3) /i/, /y/ (ɨ) i /u/ es pronuncien una mica més relaxades, però no canvien de qualitat.

En els casos en què sigui desitjable un major esforç per a pronunciar amb fidelitat a l'original, val la pena de fer la primera reducció, molt característica. En concret, es tractaria de reduir /a/ i /o/, és a dir, allà on es llegissin les lletres catalanes *a* i *o*, es pronunciaria [a] en posició pretònica i en inicial absoluta, i [ə] en les altres posicions.

Ogariov	«Agariof»
Astàfiev	«Astàfief»
Dostoievski	«Dastaiefski»
Gorbatxov	«Garbatxof»
Ponomariov	«Panamariof»

La resta de reduccions implicarien un entrenament que quedaria fora de lloc.

Quan la fidelitat de pronunciació sigui menys prioritària, recomanem una pronunciació plena de les vocals àtones, sense sotmetre-les a les reduccions pròpies del català:

«Tolstoi» i no «Tulstoi»
«Gorbatxof» i no «Gurbatxof»

per dues raons:

1a) Aquesta sembla que és la tendència espontània en la pronunciació dels noms russos.

2a) És una pronunciació que no es contradiu amb les normes de determinades zones geogràfiques del rus i d'alguns grups de població, que pronuncien les vocals àtones sense reduir-les.

III. LA TRANSLITERACIÓ INTERNACIONAL

Que cada llengua nacional té la seva pròpia transcripció del rus —i el seu propi desgavell de variants— és un fet i és comprensible. Però tampoc no existeix una sola norma de transliteració internacional, que teòricament hauria de ser vàlida per a tothom. Hi ha prop d'una trentena de maneres diverses de traslladar l'alfabet ciríl·lic a l'alfabet llatí, incloent-hi sistemes de transcripció i de transliteració.

Una de les transliteracions més esteses és l'elaborada per l'ISO (International Organization for Standardization) l'any 1968, que la GEC recull en el seu article *ciríl·lic*. Més avall la reproduïm (només per al rus), juntament amb la norma de l'ICL (Institut de Ciències Lingüístiques) de l'Acadèmia de Rússia, que ha estat l'adoptada per la GEC per a les seves entrades.

Les normes de l'ISO i de l'ICL es basen fonamentalment en la tradició dels eslavistes, amb petites variants. El seu ús és estès entre els professionals, però no ha aconseguit generalitzar-se a tots els àmbits. Convé de conèixer-les, per tal com són força usades en algunes biblioteques i en treballs acadèmics.

Núm.	Signe rus	ISO 68 ³	ICL	Observacions
1	А, а	a	a	
2	Б, б	b	b	
3	В, в	v	v	
4	Г, г	g	g	
5	Д, д	d	d	
6	Е, е	e	e	Després de consonant
			je	En posició inicial, després de vocal i després dels signes 28 i 30

3. La redacció de l'ISO de 1986 introdueix, per al rus, quatre canvis (Aslanoff, p. 42):

27	ш	š
31	э	è
32	ю	û
33	я	â

<i>Núm.</i>	<i>Signe rus</i>	<i>ISO 68³</i>	<i>ICL</i>	<i>Observacions</i>
7	Ё, ё	ë	'o o jo	Després de consonant, excepte ж, ч, ш i ш (números 8, 25, 26 i 27) Després de les consonants esmentades En la resta de posicions, és a dir, a començament de paraula i entre vocals
8	Ж, ж	ž	ž	
9	З, з	z	z	
10	И, и	i	i	
11	Й, й	j	j	
12	К, к	k	k	
13	Л, л	l	l	
14	М, м	m	m	
15	Н, н	n	n	
16	О, о	o	o	
17	П, п	p	p	
18	Р, р	r	r	
19	С, с	s	s	
20	Т, т	t	t	
21	У, у	u	u	
22	Ф, ф	f	f	
23	Х, х	h (i kh, ch)	ch (i kh)	Possibilitat preferida per la GEC per tal d'evitar la identificació amb la <i>ch</i> castellana
24	Ц, ц	c	c	
25	Ч, ч	č	č	
26	Ш, ш	š	š	
27	Щ, щ	šč	šč	
28	Ъ, ъ	”	—	
29	Ы, ы	y	y	
30	Ь, ь	,	,	
31	Э, э	è	ę	Sense el signe diacrític en la GEC
32	Ю, ю	ju	'u ju	Després de consonant En posició inicial, després de vocal i després dels signes 28 i 30
33	Я, я	ja	'a ja	Després de consonant En posició inicial i després de vocal

Exemples i comentari (les lletres afectades en cada exemple estan subratllades)

Reproduïm aquí alguns dels exemples anteriors en les variants dels sistemes ISO i ICL:

6) e → e/je

<i>ISO</i>	<i>ICL</i>
Ale <u>ks</u> ej	Ale <u>ks</u> ej
Ba <u>b</u> el'	Ba <u>b</u> el'
Be <u>l</u> yj	Be <u>l</u> yj
Tur <u>g</u> enev	Tur <u>g</u> enev
Andre <u>e</u> v	Andre <u>je</u> v
Dosto <u>e</u> vs <u>ki</u> j	Dosto <u>je</u> vs <u>ki</u> j
<u>E</u> senin	<u>J</u> esenin
<u>E</u> rofeev	<u>J</u> erofejev

7) ë → ë /'o/o/jo

<i>ISO</i>	<i>ICL</i>
ž <u>e</u> ltyj	ž <u>o</u> ltyj ('groc')
š <u>e</u> lk	š <u>o</u> lk ('seda')
Gorba <u>č</u> ëv	Gorba <u>č</u> ov
Chru <u>š</u> čëv	Khru <u>š</u> čov
Al <u>e</u> ša	Al' <u>o</u> ša
Matr <u>e</u> na	Matr' <u>o</u> na
P <u>e</u> tr	P' <u>o</u> tr
Pot <u>e</u> mkin	Pot' <u>o</u> mkin
vodo <u>e</u> m	vodo <u>jo</u> m ('cisterna', 'pantà')

8) ж → ž

<i>ISO</i>	<i>ICL</i>
Ba <u>ž</u> ov	Ba <u>ž</u> ov
Je <u>ž</u> ov	Je <u>ž</u> ov

<u>Ž</u> ukovskij	<u>Ž</u> ukovskij
Ki <u>ž</u> í	Ki <u>ž</u> í
Nade <u>ž</u> da	Nade <u>ž</u> da

11) $\text{й} \rightarrow j$

<i>ISO</i>	<i>ICL</i>
Aj <u>t</u> matov	Aj <u>t</u> matov
Al <u>t</u> aj	Al <u>t</u> aj
Bol' <u>š</u> oj	Bol' <u>š</u> oj
Gaj <u>d</u> ar	Gaj <u>d</u> ar
Tol <u>s</u> toj	Tol <u>s</u> toj

19) $c \rightarrow s$

<i>ISO</i>	<i>ICL</i>
Alek <u>s</u> ej	Alek <u>s</u> ej
Dostojev <u>s</u> kij	Dostojev <u>s</u> kij
Šar <u>s</u> anšk	Šar <u>s</u> anšk
Šir <u>s</u> in	Šir <u>s</u> in
Tol <u>s</u> toj	Tol <u>s</u> toj
Vaš <u>s</u> ilij	Vaš <u>s</u> ilij
Vaš <u>s</u> iliša	Vaš <u>s</u> iliša
Veš <u>s</u> elov <u>s</u> kij	Veš <u>s</u> elov <u>s</u> kij
Rai <u>s</u> a	Rai <u>s</u> a

23) $x \rightarrow ch/kh/h$

<i>ISO</i>	<i>ICL</i>
Za <u>ch</u> ar	Za <u>ch</u> ar
Č <u>ch</u> ov	Č <u>ch</u> ov
Ba <u>ch</u> tin	Ba <u>ch</u> tin
Šolo <u>ch</u> ov	Šolo <u>ch</u> ov
Ch <u>l</u> ébnikov	Ch <u>l</u> ébnikov

i també:

Zakhar
Čekhov
Bakhtin

Zakhar
Čekhov
Bakhtin

Zahar
Čehov
Bahtin

24) u → c

ISO
Car
Cetkin
Kuničin
Caricyn

ICL
Car
Cetkin
Kuničin
Caricyn

25) ч → č

ISO
Kačalov
Pečorin
Čajkovskij
Čukovskij

ICL
Kačalov
Pečorin
Čajkovskij
Čukovskij

26) ш → š

ISO
Šukšin
Šiškin
Šuvàlov

ICL
Šukšin
Šiškin
Šuvàlov

Petraševskij
Saša
Maša

27) ш → šč

<i>ISO</i>	<i>ICL</i>
Meščanskij	Meščanskij
Radiščev	Radiščev
Ščipačov	Ščipačov
Ščukin	Ščukin
Chruščov/Khruščov	Chruščov/Khruščov

28) б → ”/—

<i>ISO</i>	<i>ICL</i>
pod”ezd	podjezd (‘entrada de la casa’)

29) ы → y

<i>ISO</i>	<i>ICL</i>
Bykov	Bykov
Ryžkov	Ryžkov
Kosygin	Kosygin

30) б → ’

<i>ISO</i>	<i>ICL</i>
Babel’	Babel’
Dal’	Dal’
d’javol	d’javol (‘diable’)

31) э → è / ě / e

<i>ISO</i>	<i>ICL</i>
GĚS	GĚS (Guidoroelektrostàntsia, ‘central hidroelèctrica’)

SĚV	SEV (Soiuz Ekonomitxeskoj Uzaimopómo- sxi, 'Unió d'Ajuda Econòmica Mútua' [COMECON])
Ěkonomičeskij Institut	Ěkonomičeskij Institut (‘Institut d’Economia’)
ėkologija poēt	ėkologija (‘ecologia’) poēt (‘poeta’)

i les variants amb els diacrítics.

32) ю → ju/'u

ISO	ICL
Vjatjutnev	V'at'utnev
Rjurik	R'urik
Tjutčev	T'utčev
Jurij	Jurij

33) я → ja/'a

ISO	ICL
Vjačeslav	V'ačeslav
Pjatigorsk	P'atigorsk
Rjabuškin	R'abuškin
Bojan	Bojan
Krasnojarsk	Krasnojarsk
Jarcev	Jarcev
Jasnaja Poljana	Jasnaja Pol'ana
Tatjana	Tatjana

IV. ALGUNES CORRESPONDÈNCIES

Atès que la majoria de vegades la transcripció no es fa directament del rus, sinó a través d'altres llengües, en cada cas seria convenient de saber quina és la llengua intermediària. Si no es tracta d'una publicació especialitzada sinó d'una novel·la o d'un article periodístic, el més probable és que el nom estigui transcrit a la llengua en qüestió. Això vol dir, per exemple, que el signe *ch*, representarà un so diferent si la font és francesa o alemanya, o que un acabament en *-ine* s'ha de reproduir *-in* si la font és francesa, etc. L'excepció la solen constituir els textos italians, que han generalitzat des d'abans de la Segona Guerra Mundial la transliteració internacional en tota mena de publicacions, incloent-hi l'enciclopèdia italiana i les obres literàries.

Reproduïm a continuació algunes correspondències entre les diverses maneres de traslladar els signes més problemàtics, que poden servir d'orientació en casos de dubte:

<i>ISO/ISL</i>	<i>Anglès</i>	<i>Francès</i>	<i>Castellà</i>	<i>Català</i>
š	sh	ch	sh	[i]x
č	ch	tch	ch	tx
ž	zh	j/g	zh	j
šč	shch	chtch	shch	sx (o [i]xtx)
kh	kh	kh	j/g	kh
i/j/y	i/y	i/y	i/y	i

Les combinacions que donen *ii* es redueixen a *i*.

Hi ha casos en els quals serà difícil d'eliminar el dubte, com ara el de la grafia *e*. En ISO i ICL trobarem *e* i *ë* o *e* i *[i]o*, respectivament, diferenciades, però no necessàriament es diferenciaran en els sistemes de transcripció a les llengües particulars. Quan es tracta de cognoms acabats en *-ev*, si la paraula és aguda la desinència serà forçosament *-ov*:

Khruisxov
Gorbatxov
Suslov

Si és plana o esdrúixola, pot ser *-ov* o *-ev*:

Kàpov
Xólokhov
Bréjnev
Téterev

En els casos dubtosos, no hi ha més remei que consultar un coneixedor del rus.

V. L'APLICACIÓ DE LES NORMES EN DIFERENTS ÀMBITS

1. La transcripció al català és adequada en la premsa, en la literatura i en la divulgació.

2. La transliteració internacional és habitual que es reservi a publicacions més especialitzades o acadèmiques.

3. La transcripció fonètica estricta i la transcripció fonològica, que no hem tocat en aquest treball, es reserven a la investigació.

4. Les enciclopèdies, excepte la italiana, solen emprar les transcripcions a la llengua pròpia.⁴

La utilització del sistema de transliteració de l'ICL a la GEC ha demostrat, al llarg dels anys, dificultar-ne el maneig.

4. Han estat consultades les obres següents:
Collier's Encyclopeia. Crowell-Coller Educational Corporation, 1969.
Diccionari enciclopèdic de la llengua catalana. Barcelona: Salvat Editores, SA, 1934-1935.
Enciclopedia americana. Edició internacional. 1981 i s. 30 v.
Enciclopedia italiana. Istituto Giovanni Treccani, 1931-1939.
Gran enciclopèdia catalana. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana, 1979 i s.
Gran Larousse català. Barcelona: Edicions 62, 1987 i s.
Great Soviet Encyclopedia. Traducció de la 30a ed. Nova York: Macmillan Inc; Londres: Collier Macmillan Publishers, 1973 i s.
Salvat català: Diccionari enciclopèdic. Barcelona: Salvat Editores, SA, 1985.
The New Encyclopedia Britannica. Micropaedia. Ready References. 15a ed. 1989 i s.

Probablement, la solució seria generalitzar les entrades de noms russos en transcripció al català tot fent referència a l'entrada principal, com a pas de transició cap a un ús predominant de la transcripció al català en possibles edicions futures.

5. Quant a les biblioteques, atesa la diversitat d'origen de les fonts d'informació i la diversitat de sistemes de transcripció i transliteració usats en diferents països i en diferents editorials, es fa inevitable la creació d'un *fons de referències* on es donin totes les possibles variants d'escriptura de l'autor que es busca.

Per a les *entrades principals* ens ha semblat més convenient, després d'estudiar molts arguments a favor i en contra, l'ús de la transcripció al català.

VI. BIBLIOGRAFIA

- AKHMANOVA, O. S. *Slovar lingvistixeskikh térmínov* [«Diccionari de termes lingüístics»]. Moscou: Sovétskaia entsiklopédia, 1969. [Articles *transkriptsia* i *transliteràtsia*]
- ALBERICH, J.; ROS, M. *La transcripció dels noms grecs i llatins*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1993. (Biblioteca universitària; 13)
- ARAMON, R.; CARBONELL, J.; POLANCO, Ll. B.; VERNET, J. «Proposició sobre els sistemes de transliteració i transcripció dels mots àrabs al català». A: *Documents de la Secció Filològica, I*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1990, p. 141-158.
- ASLANOFF, Serge. *Manuel typographique du russiste*. París: Institut d'Études Slaves, 1984.
- CALONGE, Julio. *Transcripción del ruso al español*. Madrid: Gredos, 1969.
- GARDE, Paul. *Grammaire russe*. Vol. I: *Phonologie - Morphologie*. París: Institut d'Études Slaves, 1980. [Capítol II: «L'Écriture»]
- PADRÓ, J. *La transcripción castellana de los nombres propios egipcios*. 1987, p. 107-124. (Aula Orientalis, 5)
- ZINDER, L. R. *Óbsxaia fonétika* [«Fonètica general»], 2a ed. Moscou, 1979. [Capítol IX, dedicat a la transcripció i la transliteració]